

Bazı Hukuk Felsefesi Konularının Öğretilmesi İçin Etkin Bir Strateji Olarak Sinema^(*)

Luís Antônio Cunha RIBEIRO^(**)

Çeviren: Saim Üye^(***)

Bu çalışmanın konusunu, Brezilya'daki RJ Candido Mendes Üniversitesi'nde ihtisas eğitimi alan hukuk öğrencilerine, dersler boyunca film izleme oturumlarının kullanımını içerecek biçimde, alternatif yöntemler yardımıyla hukuk felsefesi öğretme deneyimi oluşturuyor.

Proje, mevcut yazar ve Üniversite'den diğer bir profesör, Prof. James Bastos Arêas, tarafından Aralık 2005'te tasarlandı. O tarihte aynı profesörler tarafından zaten bir yıldır yürütülmekte olan bir başka projenin geliştirilmesiyle oluşturuldu: Her iki profesör ve ihtisas düzeyindeki sekiz hukuk öğrencisi tarafından kurulmuş, Michel Foucault'nun *Discipline and Punish* adlı kitabının birlikte okunması ve tartışılması üzerine odaklanan bir *haftalık okuma grubu*.¹

Okuma grubunun 2005 yılı boyunca yürütülmesinin ardından, her iki profesör, esasen öğrencilerin soyut düşünme yeteneklerinin eksikliği, filozofun düşüncelerini izlemek üzere harcamak durumunda kaldıkları büyük çaba ve oturumlar boyunca öğrencilerin çoğu konuya büyük bir ilgi göstermiş olsa da, hiçbirinin daha ileri çalışmalara kendilerini yönlendirmiş görünmemeleri gerçeği karşısında kaygıya kapıldılar.

Derhal oluşturulan hipotez, öğrencilerin ilgilerinin ve motivasyonlarının geliştirilmeye muhtaç olduğu yönündeydi. Bu, açıkça, Michel Foucault'nun modern toplumlarla ilgili olarak değindiği hususların imalarını onlara tam olarak göstermenin yollarını bulmakla sağlanabilirdi. Öğrencilerin konuyu soyut olarak geliştirmede yaşadıkları genel zorluklar karşısında, görsel sanatların kullanımı gündeme getirildi.

Proje, ihtisas düzeyindeki hukuk öğrencileri² için "Sinemada Hukuk ve Sosyal Kontrol" adı altında seçimsel bir ders biçimini alacaktı; derse öğrenciler çalışmalarının herhangi bir aşamasında katılabileceklerdi, kayıt için Üniversite'de hukuk ihtisası çalışmalarını yürütüyor olmanın dışında hiçbir koşul aranmayacaktı. Proje Hukuk Fakültesi Dekanı'na sunuldu, onun tarafından onaylandı ve ayrıca bu ders, Bölüm'de aralıksız üç buçuk saat süren haftalık oturumlar formatında sunulacak ilk seçimsel ders olarak kabul edildi. O güne kadar sunulmuş olan tüm seçimsel dersler bir saat kırk dakikalık haftalık oturumlar biçimindeydi.

Oturumların süresi her iki profesör için de duyarlı bir konuydu; çünkü, niyet filmleri sınıfta göstermekti, yoksa öğrencilerin onları kendi olanaklarıyla başka herhangi bir zaman da izleyebileceklerine güvenmek değil. Aslında, kısa süre sonra, öğrencilerin yoğun ilgileri hesaba katılarak, bu zorunlu üç buçuk saatin gayrresmi olarak yarım saat ya da bundan biraz daha fazla uzatılabileceğini fark edecektik.

İlk bir buçuk saat, profesörlerden biri tarafından –diğeri de hemen her zaman sınıfta hazır olacaktı– söz konusu filmle bağlantılı felsefi kavramların açıklanmasına, az sonra gösterilecek olan filmde gözlemlenecek temel özelliklerin izahına ve nihayet filmin üretimiyle ve tarihsel bağlamıyla ilgili hususların ortaya konmasına özgülenecekti. Diğer iki ya da iki buçuk saatte film gösterilecekti. Dönem sonunda, her öğrenciden, ders boyunca kullanılmış olan bir ya da daha çok felsefi metni, gösterilmiş olan bir ya da daha çok film ile ilişkilendiren bir ödev sunması bekleniyordu.

O halde ilk görev, izlenen hedeflere uygun olacak, yani Michel Foucault'nun felsefi düşüncesinin öğretilmesi için, özellikle egemenlik, disiplin, politik anatomi, denetim toplumu, biyo-iktidar kavramları ile devlet yönetiminin ve diğer organizasyon yönetimlerinin (fabrikalar, okullar vs. gibi) son yüzyıllardaki –özellikle 20. yüzyıldaki– Foucault'nun *denetim toplumu* dediğine ulaşılan kadar yaşadığı değişim tarzıyla ilgili diğer kavramların sunulmasına uygun olacak belirli film isimlerinin saptanması idi. Gösterilen her bir toplum tipinde hukuk tarafından oynanan farklı roller üzerine özel bir vurgu gözetildi.

Filmler büyük seri grupları biçiminde organize edildi. İlk grup, Devlet Egemenliği ile ilgili filmlerden oluşuyordu; bunlar, her ikisi de Sergei Eisenstein'dan *Ivan, the Terrible, part I* ve *Ivan, the Terrible, part II*³; Roman Polanski'den *Macbeth*⁴ ve Jean-Jacques Annaud'dan *The Name of the Rose*⁵ idi.

İkinci grup, cezaevi binaları, okullar ve fabrikalar gibi kapalı kurumlardaki disiplini gösteren filmler üzerine odaklanıyordu; bunlar, René Clair'den

(*) Burada sunulan proje Rio de Janeiro Eyaleti araştırmalarını destekleyen resmi kurum, Fundação Carlos Chagas Filho de Amparo à Pesquisa do Estado do Rio de Janeiro – FAPERJ, desteğiyle geliştirilmiştir. Türkçe çeviriye yazar tarafından izin verilmiş, ancak metin kendisi tarafından gözden geçirilmemiştir.

(**) PhD. Universidade Candido Mendes, Rio de Janeiro – RJ – Brezilya

(***) Yrd. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anadolu Bilim Dalı Öğretim Üyesi

(1) Foucault Michel, *Discipline and Punish – The Birth of the Prison*, Washington, Vintage Books, 1979; *Surveillés et Punis, Nuisance de la Prison*, Paris, Gallimard, 1975. [Foucault Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, Ankara, 2006.]

(2) Derecelerini alabilmek için, öğrencilerden, Hukuk Fakültesi tarafından sunulan çok sayıda seçimsel ders arasından en az altısına kattımlarının beklendiğini belirtmek gerekir.

(3) *Ivan, the Terrible, Part I*, orijinal adı: *Ivan Groznyy I*, yönetmen: Sergei M. Eisenstein, senaryo ve yapımı: Sergei M. Eisenstein, SSCB, 1944, 99 dakika. [Korkunç Ivan, Bölüm I]

(4) *Ivan, the Terrible, Part II, The Boyars' Plot*, orijinal adı: *Ivan Groznyy II, Boyarsky zagovor*, yönetmen: Sergei M. Eisenstein ve M. Filimonova, senaryo ve yapımı: Sergei M. Eisenstein, SSCB, 1945-1948, 85 dakika. [Korkunç Ivan, Bölüm II, Boyarların Düzeni]

(5) *Macbeth*, yönetmen: Roman Polanski, senaryo: Roman Polanski (William Shakespeare'in oyunu üzerine kurulu), yapımı: Andrew Braunsberg, ABD/BK, 1971, 140 dakika. [Macbeth]

(6) *The Name of the Rose*, orijinal adı: *Der Name der Rose*, yönetmen: Jean-Jacques Annaud, senaryo: Andrew Birkin (Umberto Eco'nun romanı üzerine kurulu), yapımı: Bernd Eichinger, Fransa/İtalya/Almanya, 1986, 130 dakika. [Gülüň Adı]

*Liberty for us*⁷, Charles Chaplin'den *Modern Times*⁸ ve Stanley Kubrick'den *Clockwork Orange*⁹ idi.

Disiplin temelli toplumdaki *denetim toplumuna* geçişte, Nazizm ve onun kapalı kurumların zorunlu kullanımına gerek duymayan disiplin tekniklerini gösteren filmler, aynı zamanda, büyük oranda İtalyan Yeni-Gerçekçiliği tarafından temsil edilen savaş-sonrası filmleri, üçüncü grupta izlenecek son filmleri oluşturur. Seçilmiş filmler, Leni Riefenstahl'den *Triumph of the Will*¹⁰, Alain Resnais'den *Night and Fog*¹¹, Lars von Trier'den *Europa*¹² ve Martin Scorsese'den *My Voyage to Italy*¹³ (belgesel) idi.

Dördüncü ve son film grubu, kapitalizme, tüketime ve kitle iletişimine odaklanarak *denetim toplumunu* vurgular. Şu filmler seçildi: James Foley'den *Glengarry Glen Ross*¹⁴, Costa Gavras'tan *The Ax*¹⁵, David Cronen-

berg'den *Crash*¹⁶ ve Darren Aronofsky'den *Requiem for a Dream*¹⁷.

Fark etmek kolay ki, ilave bir hedef olarak, öğrencileri 20. yüzyıl görsel sanatlarıyla tanıştırmak üzere, filmler yedinci sanatın en yüksek ifadeleri arasından seçildi.

Bu filmlerin tek bir dönemde haftalık devirlerle gösteriminin yapılması olanaksız olduğundan, iki dönemlik bir ders sunma zorunluluğu baştan fark edildi. Bu yüzden, her bir dönem için birbirini izleyen iki ders sunuldu: "Sinemada Hukuk ve Sosyal Kontrol I" ve "Sinemada Hukuk ve Sosyal Kontrol II". 2006'nın birinci döneminde sunulan ilk derste yukarıda belirtilen birinci ve ikinci film grupları, 2006'nın ikinci döneminde sunulan ikinci derste ise üçüncü ve dördüncü film grupları gösterildi. Her bir dönemde aşağı yukarı on beş öğrenci derslere katıldı.

- (7) *Liberty for us*, orijinal adı: *À nous la Liberté*, yönetmen: René Clair, senaryo: René Clair, yapımı: Frank Clifford, Fransa, 1913, 104 dakika.
- (8) *Modern Times*, yönetmen: Charles Chaplin, senaryo ve yapımı: Charles Chaplin, ABD, 1936, 87 dakika. [Modern Zamanlar]
- (9) *Clockwork Orange*, yönetmen: Stanley Kubrick, senaryo ve yapımı: Stanley Kubrick (Anthony Burgess'in romanı üzerine kurulu), BK, 1971, 136 dakika. [Otomatik Portakal]
- (10) *Triumph of the Will*, orijinal adı: *Triumph Des Willens*, yönetmen: Leni Riefenstahl, senaryo: Leni Riefenstahl ve Walter Ruttmann, yapımı: Leni Riefenstahl, Almanya, 1935, 110 dakika. [İradenin Zaferi]
- (11) *Night and Fog*, orijinal adı: *Nuit et brouillard*, yönetmen: Alain Resnais, senaryo: Jean Cayrol, yapımı: Anatole Dauman, Samy Halion ve Philippe Liéchine, Fransa, 1955, 32 dakika. [Gece ve Sis]
- (12) *Europa*, orijinal adı: *Europa*, yönetmen: Lars von Trier, senaryo: Lars von Trier ve Niels Vørsel, yapımı: Bo Christensen ve Peter Aalbæk Jensen, Danimarka/Almanya/İsviçre/Fransa/İsviçre, 1991, 112 dakika. [Avrupa]
- (13) *My Voyage to Italy*, orijinal adı: *Il mio Viaggio in Italia*, yönetmen: Martin Scorsese, senaryo: Martin Scorsese, Suso Cecchi d'Amico, Raffaele Donato ve Kent Jones, yapımı: Giorgia Armani Barbara De Fina, Giuliana Del Punta ve Bruno Restuccia, ABD/İtalya, 1999, 246 dakika.
- (14) *Glengarry Glen Ross*, yönetmen: James Foley, senaryo: David Mamet (David Mamet'in oyunu üzerine kurulu), yapımı: Jerry Tokofsky ve Stanley R. Zupnik, ABD, 1992, 100 dakika. [Amerikalılar]
- (15) *The Ax*, orijinal adı: *Le Couperet*, yönetmen: Costa Gavras, senaryo: Jean-Claude Grumberg, Costa Gavras ve Donald E. Westlake (Donald E. Westlake'in romanı üzerine kurulu), yapımı: Genevieve Lemal ve Alexandre Lippens, Fransa/Belçika/İtalya, 2005, 122 dakika. [Ölümcül Çözüm]
- (16) *Crash*, yönetmen: David Cronenberg, senaryo: David Cronenberg (J.G. Ballard'ın romanı üzerine kurulu), yapımı: David Cronenberg, Robert Lantos ve Jeremy Thomas, Kanada/ABD, 1996, 100 dakika. [Çarpışma]
- (17) *Requiem for a Dream*, yönetmen: Darren Aronofsky, senaryo: Darren Aronofsky ve Hubert Selby Jr. (Hubert Selby Jr.'in romanı üzerine kurulu), yapımı: Beau Flynn, Stefan Simchowicz ve Nick Wechsler, ABD, 2000, 102 dakika. [Bir Rüya İçin Ağıt]

Dersler boyunca değinilen felsefi düşüncelere gelince, Foucault'nun yaptığı Devlet Egemenliği açıklamasıyla başladık. Bu, köklerini Roma İmparatorluğu'nda bulur, Orta Çağ'da doğar, fakat altın dönemini Modern Çağ'da yaşar. Temel bileşeni Devlet'in kendisinin bir kişileşmesi olarak Kral fikridir, ki o, herhangi bir başka insani gücün üstünde bulunan ve Kral'ın düşmanlarına karşı salıverilecek olan orantısız bir güç kaynağıdır; o, kendisine tâbi olanların yaşamasına izin veren ve ona karşı gelmeye kalkan herkese ölüm dağıtan bir iktidar türüdür. Bu dönemin en önemli sembolünü, bir başkasıyla kıyaslandığında her zaman Kral'ın ve onun güçlerinin sınırsız boyutlarını ifşa eden, bedensel ceza, işkence ve sıklıkla idam uygulamasında var olan büyük kamusal törenler oluşturur. Bu zamanlarda, kitlelerin yönetimi için bir yol olarak anlaşılan hiçbir sosyal kontrol fonksiyonu bulunamaz. Burada kullanılan temel metinler şunlardır: Foucault'nun *The History of Sexuality, volume 1, An Introduction*¹⁸, özellikle *Right of Death and Power over Life* adlı dördüncü bölüm; *Discipline and Punish*¹⁹ içinde birinci kısmın *The Body of the Condemned* adlı ilk bölümü. Gilles Deleuze'in *Postscripts on Control Societies*²⁰ adlı metni ise,

sadece burada kullanılmaz, dersin tümü için en temel rehberi oluşturur.

Foucault'yu izlersek, ikinci hareket, 18. ve 19. yüzyıllarda, Liberal Devrimler sonrasında kayda değer biçimde kurulmuş olan disiplin toplumuna doğrudur. Burada hukukun amaçlarını ve araçlarını tamamen yenilenmiş olarak buluruz. Belirli bir vatandaş türü, belli bir beden türü, uysal bedenler üretme niyeti açıktır. Birey endüstriyel işgücüne uygun olmalıydı ve endüstriyel faaliyet de korunmak zorundaydı.²¹ Panopticon'un [görülmeden gözetim altında tutan sistemin] geliştirilmesinde Jeremy Bentham'ın katkılarını görürüz. İktidar; okullar, fabrikalar, askeri binalar ve özellikle cezaevleri gibi kapalı kurumlar denen yerlerin içinde icra edilir. O, her zaman daha yararlı ve daha itaatkâr bedenler sağlayarak üretimi maksimize etmeye adanmış bir Politik Anatomiden oluşur. Aynı zamanda disiplin olarak bilinen teknik; hiyerarşik gözetlemeyle, yargılamayı ve denetimi normalleştirmeyle yürür; bunların her biri bütün olarak analiz edilir. Yine, temel metinler şunlardır: *The History of Sexuality, volume 1, An Introduction*²², özellikle *Right of Death and Power over Life* adlı dördüncü bölüm; *Discipline and Punish*²³ içindeki ikinci bölü-

(18) Foucault Michel, *The History of Sexuality, volume 1, An Introduction*, New York, Pantheon, 1978; *Histoire de la Sexualité, tome 1, la volonté de savoir*, Paris, Gallimard, 1994. [Foucault Michel, *Cinselliğin Tarihi*, çev: Hülya Uğur Tannöver, Ayrıntı, İstanbul, 2007.]

(19) *Op.cit.*

(20) Deleuze Gilles, "Postscript on Control Societies", in *Negotiations 1972-1990*, New York, Columbia University Press, 1995; "Post-scriptum sur les sociétés de contrôle", in *Pourparlers*, Paris, éditions de Minuit, 2003. Kitabın İngilizce'deki adı olan *Negotiations*'in, ne Deleuze'e ait bir kavramla ne de orijinal isimle bir bağlantısının olduğunu gözlemlemekten kaçınıyoruz. [Deleuze Gilles, "Denetim Toplamları Üzerine Ek", *Müzakereler*, çev: İnci Uysal, Norgunk, İstanbul, 2006.]

(21) Cf. Rusche Georg; *Kirchheimer Otto, Punishment and Social Structure*, New York, Russel and Russel, 1968; *Peine et structure sociale: histoire et théorie critique du régime pénal, texte présenté et établi par René Lévy et Hartwig Zander*, Paris, les Ed. du Cerf, 1994.

(22) *Op.cit.*

(23) *Op.cit.*

mün *The Gentle Way in Punsishment* adlı ikinci kısmı ve aynı zamanda bu kitabın, itaatkâr bedenlere, iyi terbiye etme yollarının ve Panoptisizmin araçlarına değinen üçüncü bölümü.

Nazizmi ve onun pratiklerini gösteren filmler, Nazizmin genelleşmiş disiplininin, kapalı kurumları dışarda bırakışı, ama yine de toplama kampları biçiminde var oluşu tezini ortaya koyar. Tüm Alman toplumunu kapsamına alan Nazi devletinin ve partisinin bütünsel doğası, bu iktidar uygulamasını başka bir düzeye taşıyarak ve sosyal organizasyonun ana tarzı olmaya başlayan sosyal kontrolü sczinleyerek, disiplinin maksimizasyonunu temsil eder. Aslında, Leni Riefenstahl'ın *Triumph of the Will*'i ile başlayacak olan Nazizm "serileri"nden önce gösterilecek son film olan Stanley Kubrick'in *Clockwork Orange*'ı, kapalı kurumlardan bağımsız olacak yeni denetim biçimleri yaratma girişimlerini zaten ortaya koyar. Burada, Nazizm kitle psikolojisiyle ilgili çok iyi çalışılmış tekniklerden yararlanacak iken, bu girişimler şartlı refleks üzerine Pavlov çalışmalarının yolunu izler. Böylece, konunun karşılıklı geçiş içeren doğası açıkça ortaya çıkar.

Son olarak, çağdaş zamanlara ulaşırken, Foucault'nun terimleriyle denetim toplumunun analizi gündeme gelir. Artık o, kapalı disiplin kurumları yok olmamışsa da, bireyleri optimum düzeyde verimli yapmak üzere yönetme sorununu içermez. Şimdi o, nüfusların yönetimi sorunudur; 18. ve 19. yüzyıllarda büyük oranda Sosyal Bilimler ve İstatistiğin ortaya çıkışıyla bağlantılı olarak geliştirilmeye başlayan, fakat en yüksek düzeyine 20. yüzyılın ikinci yarısında ulaşan bir teknikler bütünü ola-

rak, Foucault'nun adlandırmasıyla, bir biyo-politika ya da biyo-iktidar sorunudur. Bireyleri kapalı kurumlarda yönetme sorunuyla veya Devlet düşmanlarına ölüm dağıtma fonksiyonuyla değil, bütün olarak dikkate alınan çok sayıda bireyin hayatının açık alanlarda yönetilmesi gerektiği fikri tarafından tanımlanır. Şimdi, geçmişteki davranışların cezalandırılması yerine, olası eylemler üzerine tavır alma sorunu vardır.

Bu stratejilerde kitle iletişiminin önemli bir rol oynayacağı açıktır. Yeni işgücü ilişkileri doğacaktır ve iş ilişkilerinin hukuksal kalıcılığı, kalıcı olmayan mesleki konumlarla değişecektir; [bu konumlarda] insanlar aşırı yoğun rekabetin olduğu bir çevreyle baş edebilmek üzere, fiilen onla baş edebilmek hemen hemen olanaksız olsa da, ancak ıstırap verici çabalar yoluyla ayakta kalabilirler. Tabii ki kitleleri verimli tutma hedefleri mevcuttur, ancak temel vurgu tüketim üzerinedir. Bir ticari eşya maddi olan ve ihtiyaçları karşılamaya yarayan bir şey değil, genellikle maddi olmayan ve sıklıkla ona duyulan ihtiyacın kitle iletişim araçlarıyla yapay biçimde üretilmesinin ardından satın alınan bir şeydir.

Kitleler, bir bireyin neye ve ne zaman erişebileceğini tanımlayan şifreler aracılığıyla sürekli uysallaştırılır. İnsanlar artık kontrol edilmek üzere kapatılmamıştır, fakat; şifreler [ve] borç ve alacak [ilişkileri] tarafından yönetilir. Tabii ki, cezaevi ve suç üzerine değil, yasaklama kadar, hatta sosyal hizmetler, kamu hizmetleri, sosyal güvenlik, vergilendirme vs. yollarıyla insan hayatının tüm alanlarına girerek, yasadılmadan daha çok yönlendirme üzerine odaklanan yeni bir hukuk tarzı belirmeye başlar. Kapitalizm her şeyi

ticari eşyaya dönüştürerek ve kesinlikle herhangi bir gerçekliğe değil, kitle iletişim araçlarıyla üretilmiş gerçekliğe gönderme yapan soyut değerler üreterek stratejilerini değiştirdikçe, denetimin de aynı yönde yolunu değiştirdiği yeni bir toplum tarzıyla karşı karşıyayız. Burada temel metinler, Foucault'un 1970 ile 1982²⁴ arasında *College de France*'da verdiği dersler, özellikle biyo-politikanın doğuşu hakkında olanı (1978-1979), aynı yazardan *Society must be Defended*²⁵ ve Gilles Deleuze'den *Foucault*²⁶ dur.

Aşağıda bibliyografyada belirtilen diğer kitaplar dersler boyunca tesadüfi olarak kullanıldı.

Son bir söz olarak ifade etmek isteriz ki, öğrencilerin sadece konuya yönelik ilgilerinde değil, genel olarak felsefeye yönelik ilgilerinde büyük bir artış gözlemledik. Her bir dönemin sonunda onlar tarafından hazırlanan final ödevlerini okumak az bulunur bir keyiftir.

Yukarda belirtilen derslerde kullanılmış olan alternatif yöntemlerin, belirlenen konular uygun bir film grubunun seçimi için olanak sağladığı süreç, diğer Hukuk Felsefesi ve Sosyal Felsefe konularının öğretimi için de kullanılabilirliğini öneriyoruz. Yukarıda anlatılan stratejilerin, onları yararlı bulan herhangi bir kurumdaki herhangi bir profesörün kullanmasına hiçbir itirazımız yok. Bu yöntemler bu alanlardaki her konuya tam olarak uygulanamayabilse de, her sosyal bilim filmler-

de işlenişi her zaman bulunacak bir konuyla ilgilenir: toplumla. Halen bu çok önemli ifade tarzının sadece yüzeyinde uğraşyoruz ve modern toplumlar üzerine düşünmeye sinemanın katkısının tüm boyutları henüz tamamen ortaya çıkmış değil.

Referanslar

a) Kitaplar:

Mümkün olduğunca metinlere orijinal dillerinde atıf yaptık. İngilizce çevirilere dipnotlarda değinildi.

- Châtelet François, *Une Histoire de la Raison*, Paris: Seuil, 1997.
- Deleuze Gilles, *Foucault*, Paris: les Éditions de Minuit, 1986.
- ——— *Pourparlers*, Paris: Editions de Minuit, 2003. [*Müzakereler*, çev: İnci Uysal, Norgunk, İstanbul, 2006.]
- Dreyfus Hubert L.; Rabinow Paul, *Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Chicago: University of Chicago Press, 1982.
- Foucault Michel, *Histoire de la Sexualité, tome 1, la volonté de savoir*, Paris: Gallimard, 1994. [*Cinselliğin Tarihi*, çev: Hülya Uğur Tannöver, Ayrıntı, İstanbul, 2007]
- ——— *Il faut défendre la société*, Paris: Seuil, 1997. [*Toplumun Savunmak Gereki*, çev: Şehsuvar Aktaş, YKY, İstanbul, 2008.]
- ——— *Résumé des cours, 1970-1982*, Paris: Julliard, 1991. [*Ders Özetleri (1970-1983)*, çev: Selahattin Hilav, YKY, İstanbul, 2001.]

(24) Foucault Michel, *Résumé des cours, 1970-1982*, Paris, Julliard, 1991. [*Foucault Michel, Ders Özetleri (1970-1983)*, çev: Selahattin Hilav, YKY, İstanbul, 2001.]

(25) Foucault Michel, *Society must be Defended*, New York, Picador, 2003; *Il faut défendre la société*, Paris, Seuil, 1997. [*Foucault Michel, Toplumun Savunmak Gereki*, çev: Şehsuvar Aktaş, YKY, İstanbul, 2008.]

(26) Deleuze Gilles, *Foucault*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1988; *Foucault*, Paris, les Éditions de Minuit, 1986.

- _____ *Surveill6r et Punir, Naissance de la Prison*, Paris: Gallimard, 1975. [Hapishanenin Doğuşu, 6ev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, Ankara, 2006.]
  - Hardt Michael; Negri, Antonio, *Empire*, New York: Harvard University Press, 2001. [İmparatorluk, 6ev: Abdullah Yılmaz, Ayrintı, İstanbul, 2001.]
  - Lazzarato Maurizio, *Immaterial Labour*, 6ev: Paul Colilli ve Ed Emory, in Hardt, Michael; Virno, Paolo, *Radical Thought in Italy*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
  - Rusche Georg; Kircheimer Otto, *Peine et structure sociale: histoire et th6orie critique du r6gime p6nal*, texte pr6sent6 et 6tabli par Ren6 L6vy et Hartwig Zander, Paris, les Ed. du Cerf, 1994.
- b) Filmler:**
- *The Ax*, orijinal adı: Le Couperet, y6netmen: Costa-Gavras, senaryo: Jean-Claude Grumberg, Costa-Gavras ve Donald E. Westlake (Donald E. Westlake'in romanı 6zerine kurulu), yapım: Genevieve Lemal ve Alexandre Lippens, Fransa/ Bel6ika/ İtalya, 2005, 122 dakika. [6l6mciil 66z6m]
  - *Clockwork Orange*, y6netmen: Stanley Kubrick, senaryo ve yapım: Stanley Kubrick (Anthony Burgess'in romanı 6zerine kurulu), BK, 1971, 136 dakika. [Otomatik Portakal]
  - *Crash*, y6netmen: David Cronenberg, senaryo: David Cronenberg (J.G. Ballard'ın romanı 6zerine kurulu), yapım: David Cronenberg, Robert Lantos ve Jeremy Thomas, Kanada/ABD, 1996, 100 dakika. [6arpışma]
  - *Europa*, orijinal adı: Europa, y6netmen: Lars von Trier, senaryo: Lars von Trier ve Niels V6rsel, yapım: Bo Christensen ve Peter Aalbæk Jensen, Danimar- ka/Almanya/İsv66ç/Fransa/İsvi6re, 1991, 112 dakika. [Avrupa]
  - *Glengarry Glen Ross*, y6netmen: James Foley, senaryo: David Mamet (David Mamet'in oyunu 6zerine kurulu), yapım: Jerry Tokofsky ve Stanley R. Zupnik, ABD, 1992, 100 dakika. [Amerikalılar]
  - *Ivan, the Terrible, Part I*, orijinal adı: Ivan Groznyy I, y6netmen: Sergei M.Eisenstein, senaryo ve yapım: Sergei M.Eisenstein, SSCB, 1944, 99 dakika. [Korkun6 Ivan, B6l6m I]
  - *Ivan, the Terrible, Part II, The Boyars' Plot*, orijinal adı: Ivan Groznyy II, Boyarsky zagovor, y6netmen: Sergei M.Eisenstein ve M.Filimonova, senaryo ve yapım: Sergei M.Eisenstein, SSCB, 1945-1948, 85 dakika. [Korkun6 Ivan, B6l6m II, Boyarların D6zeni]
  - *Liberty for us*, orijinal adı: 6 nous la Libert6, y6netmen: Ren6 Clair, senaryo: Ren6 Clair, yapım: Frank Clifford, Fransa, 1931, 104 dakika.
  - *Macbeth*, y6netmen: Roman Polanski, senaryo: Roman Polański (William Shakespeare'in oyunu 6zerine kurulu), yapım: Andrew Braunsberg, ABD/BK, 1971, 140 dakika. [Macbeth]
  - *Modern Times*, y6netmen: Charles Chaplin, senaryo ve yapım: Charles Chaplin, ABD, 1936, 87 dakika. [Modern Zamanlar]
  - *The Name of the Rose*, orijinal adı: Der Name der Rose, y6netmen: Jean-Jacques Annaud, senaryo: Andrew Birkin (Umberto Eco'nun romanı 6zerine kurulu), yapım: Bernd Eichinger, Fransa/İtalya/Almanya, 1986, 130 dakika. [G6lin Adı]
  - *Night and Fog*, orijinal adı: Nuit et brouillard, y6netmen: Alain Resnais, senaryo: Jean Cayrol, yapım: Anatole Dau-

- man, Samy Halfon ve Philippe Lifchitz, Fransa, 1955, 32 dakika. [Gece ve Sis]
- *Requiem for a Dream*, y6netmen: Darren Aronofsky, senaryo: Darren Aronofsky ve Hubert Selby Jr. (Hubert Selby Jr.'ın romanı 6zerine kurulu), yapım: Beau Flynn, Stefan Simchowicz ve Nick Wechsler, ABD, 2000, 102 dakika. [Bir R6iya İ6in Ağıt]
- *Triumph of the Will*, orijinal adı: Triumph Des Willens, y6netmen: Leni Riefenstahl, senaryo: Leni Riefenstahl ve Walter Ruttmann, yapım: Leni Riefenstahl, Almanya, 1935, 110 dakika. [İradenin Zaferi]
- *My Voyage to Italy*, orijinal adı: Il mio Viaggio in Italia, y6netmen: Martin Scorsese, senaryo: Martin Scorsese, Suso Cecchi d'Amico, Raffaele Donato ve Kent Jones, yapım: Giorgio Armani, Barbara De Fina, Giuliana Del Punta ve Bruno Restuccia, ABD/ İtalya, 1999, 246 dakika.